

У зв'язку із переорієнтацією сучасного мовознавства на антропометричність зростає науковий інтерес до вивчення мовлення: закономірностей людського спілкування. Дискурс є однією із найважливіших категорій лінгвістики мовлення.

„Лингвистический энциклопедический словарь” детермінує дискурс як

„ зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами; текст, узятий у подієвому аспекті; мовлення, яке розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодії людей і механізмів їх свідомості (когнітивних процесів)” [2, с. 136-137].

Спектр функціонування цього терміна на сьогодні є надзвичайно широким і неозначеним.

Серед його тлумачень виділяють, головним чином, наступні: 1) зв'язний текст; 2) усно-розмовна форма тексту; 3) діалог; 4) група висловлювань, пов'язаних між собою за змістом; 5) мовленнєвий твір як даність – письмова або усна [7, с. 467].

Певною мірою збігається і класифікація дефініцій дискурсу, розроблена К.С.Серажим: 1) зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними чинниками; 2) текст, узятий у подієвому аспекті; 3) текст, що утворився в процесі дискурсії, коли значення „на виході” стає адекватним авторському задуму; 4) сукупність тематично, культурно або інакше пов'язаних текстів, що допускає розвиток доповнення іншими текстами; 5) спілкування, що розглядається як реалізація певних дискурсивних практик [9, с. 12].

Уточнюючи тлумачення дискурсу як складного соціолінгвістичного феномена сучасного комунікативного середовища, К.С. Серажим робить акцент на таких його основних рисах: 1) детермінація соціокультурними, політичними, прагматично-ситуативними, психологічними та іншими чинниками; 2) наявність двох структур – лінгвістичної („видимої”) та екстралінгвістичної („невидимої”) [9, с. 13].

Не зважаючи на неоднозначні трактування терміна „дискурс”, більшість вчених схиляється до думки, що фундаментом функціонування дискурсу в інформаційному просторі є текст або їх сукупність.

Звідси виходить, що актуалізація тексту при наявності прагматичного компонента і є дискурс. Ця актуалізація можлива лише при наявності адресанта та адресата повідомлення. Щодо останнього, то тут же варто було б відзначити специфіку публічного, зокрема, газетного дискурсу. Адже для нього характерна невизначеність адресату (за винятком спеціалізованих періодичних видань).

Газета має за мету здійснення впливу на якомога найбільшу кількість членів суспільства. Звідси виходить, що головна установка газетного дискурсу спрямовується на середнього читача [1, с. 9].

У реалізації такої цілі – залучення великої кількості реципієнтів – важливу роль відіграє атенційний аспект. Серед засобів безпосереднього впливу на читача найсильнішими позиціями В.Л.Наср називає заголовок, вступний та останній абзаци [6, с. 115]. Ці позиції, безперечно, є універсальними для більшості періодичних видань.

Однак, на нашу думку, на сьогодні дискурсологія потребує нових розроблень у з'ясованні плану. Адже дискурс здійснюється засобами певної мови, враховуючи при цьому національний менталітет отримувача інформації. Тому наша стаття присвячується вивченню національно-культурної специфіки атенційного аспекту публічного дискурсу.

Мета представленої роботи полягає у :

1) дослідженні специфічних особливостей газетного дискурсу у Німеччині та в Україні;

2) з'ясуванні засобів впливу та привертання уваги реципієнта.

Джерелами нашої розвідки стали популярні видання Німеччини „Bild” (№ 211/37, 9. September 2004) та російськомовна газета України „Бульвар” (№ 2, январь 2005; № 5, м. но 2005).

Як вже зазначалось, заголовок є одним із дієвих способів привертання уваги читача. Тому об'єктом нашого аналізу стали архітектонічні та композиційно-стилістичні засоби оформлення заголовків цих газет.

Нами було обстежено 129 заголовків у німецькому виданні та 127 в українських.

1. Архітектонічні способи. Аналіз показує, що у „Bild” велику роль відіграють графічні засоби. Насамперед, це поєднання двох і більше кольорів у заголовку. Як правило, це сполучення червоного із чорним або білим. У більшості випадків контрастним кольором виділяються перше слово або початок заголовку : „ **Gemeinbrief** an die Formel-1-Bosse.” – „ **Ich habe Oma & Opa getötet**, weil sie meine Schwester quälten.” [Тут і далі виділено нами. – О.П.]

Спорадичними є випадки виділення іншим кольором слів, що знаходяться у середині або у кінці заголовків: „ Er hat schon längst eine **Neue**.” – „ Vor **Hunger** assen sie **Pferdekadaver**.” – „ Anna Nicole Smith halbiert sich **fast** selbst.”

Що стосується газети „Бульвар”, то на її сторінках наявними є лише три кольори : чорний, білий та рожево-бузковий. Кольорові контрасти використовуються лише на першій та останній сторінках. На відміну від „Bild”, нами не зафіксовано поєднання в одному заголовку різних кольорів.

Щодо фото, то вони, як в українських, так і в німецькій газетах розміщені у кожній статті, крім коротких інформаційних повідомлень. Крім того, більшість статей мають по два і більше фотознімки.

2. Композиційно-стилістичні способи. У сприянні м. но важливу роль відіграє негативне поле семантики. Актуалізація цієї негативності можлива лише у протиставленні її позитивному полю. У досліджуваних нами джерелах зафіксовано опозицію „ м. норма / норма” і похідну від неї „насильство / ненасильство” .

У першій групі опозицій виокремлюємо лексику, що асоціюється із концептом „хвороба”.

Bild : „ **Das bittere Leid** der Schönheits-Königin. Mit 20 Miss Brandenburg. Mit 21 im **Rollstuhl**.” У даному випадку виразам „bittere Leid” та „Rollstuhl” протиставлено титул – переможниці конкурсу краси та молодий вік героїні статті.

Семантику конфлікту виражено і у заголовку : „**Parkinson!** Liz Taylor sehnt sich nach dem Tod.” Негативне значення лексем, що позначають тяжку хворобу та смерть, актуалізується у контексті із іменем м. нормою ідомої актриси. Далі ця опозиція розвивається у підзаголовках: „ Diva Elizabeth Taylor galt jahrzehntelang als

„schönste Frau der Welt.“ Heute **leidet** Liz Taylor (72) an **Parkinson und Demenz**“. Ефект підсилено фотознімками акторки у різні роки її життя.

„**Todkranker** Immerdorf geht jetzt wieder auf Partys“. В опозиції до лексеми „Todkranker“ знаходиться вираз „auf Partys“.

Аналогічні випадки опозицій встановлено і „Бульварі“.

„Юрий Соломин попал в **клинику**.“ – „Лайза Минелли **госпитализирована** после **падения**“. Асоціативними із м. нормою є виділені нами лексеми. У представлених прикладах позитивне поле семантики відсутнє, воно лише мислиться.

Лексичним словосполученням, що асоціюється із семою „нижча істота“, протиставлено м. 'я людини, що зіграла значну роль в об'єднанні сучасної Німеччини: Bild: „Harte Worte vom Mann, der uns die deutsche Einheit brachte! Ex-Sowjet-Präsident **Michail Gorbatschow** (73, Foto) nennt die Kindermörder von Beslan „**Tiere**“.

Нами встановлено випадки опозиції до лексикої, що асоціюється із аморальністю: Bild: „40 Lehrer als **Pornodarsteller**“.

Бульвар : „**Сатанист** Мэрилин Мэнсон сыграет Христа“.

Щодо другої групи – опозиції „насильство / ненасильство“, то у німецькому виданні нами встановлено випадки, де позитивне поле семантики є первинним по відношенню до негативного, що надає опозиції більш гострого характеру і яскравішого атенційного відтінку: „**Mädchen (16)** von Jeep zu Tode geschleift“. – „Ich habe **Oma & Opa** getötet, weil sie meine Schwester qualten.“

В опозиції „**Terroristen** sind wie **Tiere**“ лексеми із семами „насильник“ та „нижча істота“ наявне лише негативне поле, а позитивне домислюється.

У встановлених нами фактах мовної опозиції на сторінках газети „Бульвар“ актуалізується, головним чином, лексика із семантикою конфлікту:

„У Азизы **отобрали** российский паспорт“. – „Костюшкин может **остаться без жилья**“.- „Буди Аллен **не будет прощен** сыном“.

Суттєву роль у атенційному аспекті публічного дискурсу відіграють й інші стилістичні засоби:

1) структури емоційного синтаксису, вжиті у заголовках. Насамперед, це спонукальні та запитальні речення:

Bild : „Das Rennen ist noch nicht gelaufen!“- „Taifun Songda wirft sogar Frachter um!“ – „Super-Joker geknackt – 5000 Euro gewonnen!“ – „Hat Putin Fehler gemacht, Herr Gorbatschow ?“ - „Wird dieser nette Herr der Schwager von Heidi Klum?“

Бульвар: „Расслабься!“ – „Ну и ну!“ – „У внука Ельцина роман с внучкой Гамзатова?“ – „У Ханги роман с кубинским джазменом?“

Варто відзначити, що серед запитальних речень, лише одне з них сформульоване із запитальним словом:

Bild: „**Wie** kann ich bei meinen Auto sparen?“ Як бачимо, на відміну від вищевказаних прикладів, автор статті має за мету привернути увагу обмежену кількість читачів, а саме, тих, хто має власні автомобілі.

У цій же групі заголовків виокремлюємо поєднання графічних і синтаксичних засобів: Bild: „Insolvenzantrag, muss das sein ???“ – Бульвар: Только в „Бульваре“ !!!“

Речення із трьома крапками на початку або в кінці у досліджуваних джерелах зустрічаються спорадично:

Bild: „Wer will, bekommt jeden Tag einen Arschtritt von mir...“ – „...und noch mehr Promis für die BILD-Tattoo-Jury!“ – Бульвар: „Что наша жизнь? Игра...“.

2) метафори та метафоричні епітети:

Bild: „**Haushalts-Duell** im Bundestag. **Wahlkampf** hat begonnen!“ – „Das **bittere** Leid der Schönheits-Königin.“

Бульвар: „Распутина **воюет** с персоналом“. – „Экс-жена **борется** за Алексея Нилова“.

3) порівняння : Bild: „Terroristen sind wie **Tiere**!“ – Бульвар: „КВН – как **наркотик**[...]“.

4) характерним для українського видання є вживання у заголовках прямої мови персоналій, у яких беруть інтерв'ю: „Руслана ЛЬБИЧКО : „Друзья, свяжите нас с Сашком, бросьте в какой-то поезд, отвезите в Карпаты.“ – „Николай МОЗГОВОЙ : „Я искренний патриот Украины и крайне возмущен тем, что человек из чужого лагеря делает мне праздник“.

При цьому, перед словами автора міститься попередня інформація, якщо він не є відомим широкому колу читачів. У цій інформації, як правило, йдеться про посаду, рід занять, звання, роль, завдяки якій актор став популярним, тощо: „**Директор киностудии имени Довженко** Виктор ПРИХОДЬКО : „Вступив в должность, первое, что я сделал, – ввел на киностудии жесточайший сухой закон.“ – „**Певница** Ксения ГЕОРГИАДИ: „Папа мне вмазал.“ „Чтоб моя дочь в артистки!“- „**Князь Долгорукий** из „**Бедной Настя**“. Антон МАКАРСКИЙ: „Я фанат сала, а в Голливуде его нет.“

5) і, як наслідок із вищевказаного, дієвим способом оволодіння увагою читача є вживання у заголовках лайливих або навіть нецензурних слів: „Борис МОИСЕЕВ : „Знаете, чем отличается Пенкин от Моисеева ? Моисеев – большая голова, а Пенкин – большая жопа!“

6) специфічним для українського видання є значно ширше вживання стереотипних мовних засобів, зокрема: кліше („Крупным планом“. – „Светская хроника“); відомих афоризмів, цитат („Остановись, мгновенье!“ . – „Ищите женщину!“ – „Отцы и дети“); рядки із популярних пісень („К нам приехал наш любимый...“. – „А я сяду в кабриолет“. – „Погода в доме“) тощо.

Проведене дослідження дає змогу зробити такі висновки:

1. Для публічного дискурсу німецьких та українських видань універсальними є наступні риси: у формуванні атенційного аспекту велике значення надається мовній опозиції, засобам емоційного синтаксису, метафоричним перенесенням.

2. Національна специфіка виявляється у наступних тенденціях:

– у німецькому публічному дискурсі значно більшу увагу надають архітектонічним засобам впливу на реципієнта; для синтаксису характерними є широке вживання спонукального або запитального речення як заголовка;

– у вітчизняних виданнях значну перевагу для атенційного аспекту дискурсу віддають композиційно-стилістичним засобам; властивим є використання прямої мови, стереотипів у заголовках .

Варто зауважити, що розвідка проводилась нами на досить обмеженій кількості першоджерел. Наведений у представленій роботі фактичний матеріал не може являти собою повної картини національної специфіки газетного дискурсу взагалі та, зокрема, його атенційного аспекту. Сподіваємося, що дана праця стане поштовхом для подальших зіставних досліджень у галузі дискурсології.

Література

1. Апалат Г. П. Структура, семантика і прагматика текстів-інтерв'ю (на матеріалі сучасної англомовної преси). – Автореф. дис... канд. філол. наук. – К.: КНЛУ, 2003. – 19 с.
2. Арутюнова Н. Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С.136-137.
3. Денисова С. П. Дискурс у сучасних комунікаційних системах // Дискурс у комунікаційних системах. – К.: КиМУ, 2004. – С. 5-14.
4. Караулов Ю. Н., Петров В. В. Вступительная статья // Дейк Ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация. – М.: Прогресс, 1982. – С.5-11.
5. Красных В. В. Основы психолингвистики и теории коммуникации: Курс лекций. – М.: ИТДК „Гнозис“, 2001. – 270 с.
6. Наер В. Л. Прагматический аспект английского газетного текста // Коммуникативные и прагматические особенности текстов разных жанров. – М.: МГПИИЯ, 1981. – С.106-116.
7. Николаева Т. М. Краткий словарь терминов лингвистики текста // Лингвистика текста / Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1978. – С. 467-472.
8. Почепцов Г. Г. Теория коммуникації. – К.: Видавничий центр „Київський університет“, 1999. – 308 с.
9. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвістичне явище: методологія, архітектоніка, варіативність. – К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2002. – 392 с.

Петров А. В.

МОДЕЛИРОВАНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНО-ДЕРИВАЦИОННЫХ ПОЛЕЙ РУССКОГО ЯЗЫКА

Постановка проблемы. В современной семасиологии наблюдается многообразие теоретических концепций и методических подходов при изучении системных отношений между словами. При рассмотрении лексики как системы обнаруживается наличие двух подходов: логического (за основу классификации берется понятие) и лингвистического (основой классификации является слово) [1; 2; 3; 4].

Первое направление связано с семантической теорией Й. Трира, который выделил понятийное, семантическое, поле [1]. Семантическое поле прошло длительный путь от трировских концептуальных полей до современных полей разного типа.

С понятийным подходом связано выделение в самостоятельное направление функциональной лексикологии, единицей которой является семантема [5; 6; 7]. Семантему ученые понимают по-разному, обозначая этим термином чаще всего «феномены, освобожденные от собственно языковой материи» [7, с. 75]. В то же время понятие семантемы нуждается в уточнении применительно к гнездовой организации лексики. Тем не менее в поисках конструкта, способного объединить словарный состав языка, включая и фонд производных единиц, в единую систему, мы исходили из уже разработанного исследователями понятия семантемы.

В качестве такого конструкта предлагаем выделять гиперсемему (далее ГС), которая определяется как а) единица уровня языковой абстракции, б) характеризуемая набором сем, расположенных в иерархическом порядке, в) инвариант смысла, сохраняющийся в отдельном слове, основе и словосочетании и, соответственно, в организуемых гнездах простых и сложных слов. В отличие от семантемы, гиперсемема определяется как единица функциональной семантики, точнее, как единица функциональной дериватологии. Соотношение гиперсемемы и семантемы рассмотрено нами в работе [8].

Исследователи обратили внимание на то, что многие интернациональные знаменательные морфемы «сходны по значению с другими конкретными корневыми морфемами или целыми основами слов. Так, можно говорить о синонимии морфем и основ *-фил* и *-люб*; *-фоб* и *-ненавистник*; *-графия* и *-пись*, *-писание*; *-граф* и *-писец*; *-метр* и *-мер...*» [9, с. 199]. Однако в лингвистике нет работ, посвященных изучению композитов с иноязычными и русскими основами, сходными по значению. Использование понятия гиперсемемы позволяет объединить в единый континуум гнезда с исконно русскими и иноязычными компонентами.

Цель статьи – представить фрагмент функционально-деривационного поля «физическая смерть».

Наиболее четко обосновали принцип организации языкового материала, исходя из понятий, французские лингвисты Фердинанд Брюно и Шарль Балли. Так, Ш. Балли предлагает «брать за исходную точку логические категории и отношения, которые живут в сознании всех носителей данного языка, с целью определить средства, которые язык предоставляет в распоряжение говорящих для выражения каждого из этих понятий, категорий и отношений» [10, с.296].

Поиск в этом направлении актуален и для русских ученых. Например, Л. В. Щерба различал два аспекта изучения синтаксиса (трактуемого широко как грамматический строй языка) – пассивный и активный. При пассивном аспекте исходной точкой является форма слов и их значение. В активном же аспекте рассматриваются вопросы о том, как выражается та или иная мысль, тот или иной «кусочек действительности».

В последнее время весьма актуальной является идея о создании особой дисциплины «ноэтики» – науки о системе понятий, проецируемых на язык. Эту идею развивает немецкий ученый Эрвин Кошмидер [11].

В нашем понимании ноэтика должна опираться на функционально-деривационное поле, которое характеризуется следующими признаками: «именем» поля является то или иное понятие, которое уточняется гиперсемемами; ГС объединяют языковые единицы разных уровней – слова, словосочетания, иноязычные основы, которые эксплицируют структуру различных гнезд русского языка – словообразовательных, фразеодеривационных, морфемных и смешанных.